

ALEXANDRE CIRICI PELLICER

LA PINTURA
CATALANA

BARCELONA 2016

QUADERNS CREMA

Publicat per
QUADERNS CREMA

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax. 934 636 956
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© 1959 by Alexandre Cirici Pellicer
© d'aquesta edició, 2016 by Quaderns Crema, S. A.

Drets exclusius d'edició:
Quaderns Crema, S. A.

ISBN: 978-84-7727-570-1
DIPÒSIT LEGAL: B. 6882-2016

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *abril de 2016*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA

PRIMERA PART CONCEPTES FONAMENTALS

I. La geografia i els materials	1 1
II. El sentit del temps	2 6
III. El sentit de l'espai	3 3
IV. Color, llum, textura	4 1
v. L'organització del treball	5 3

SEGONA PART BIOGRAFIA DE LA PINTURA CATALANA

I. Les formes inicials	6 5
II. El foc dels vidents (segles VI-XI)	7 7
III. L'afirmació monumental (segle XII)	9 1
IV. El gust de contar (segle XIII)	1 1 1
v. La mesurada joia (segle XIV)	1 2 1
VI. La primera malenconia (primera meitat del segle XV)	1 4 2
VII. L'alba del realisme òptic (segona meitat del segle XV)	1 5 7

VIII. La sensualitat intel·lectual (segle XVI)	168
IX. Vida i absolut (segle XVII)	182
X. Del divertiment a la il·lusió (segle XVIII)	198
XI. Del pensament al cor (primera meitat del segle XIX)	214
XII. La veritat visual (segona meitat del segle XIX)	231
XIII. Símbol i forma (primera meitat del segle XX)	256
XIV. La plàstica de l'energia (la postguerra)	306

LA GEOGRAFIA I ELS MATERIALS

UNA DETERMINACIÓ ÈTNICA

La lleugeresa dels materials emprats per la pintura, la vulgaritat dels seus primers pigments—de l'hematites i els ocres de terra, com dels negres de carbó i manganès—i dels primers dissolvents i fixadors—com el greix animal o l'oli vegetal—, ensems amb l'elementaritat de l'eina—des del dit fins al feix de pèls de bèstia—fan que, a diferència del que passa en l'arquitectura o l'escultura—arts extremadament subjectes als materials que determina la geologia—, l'existència de l'art pictòric depengui gairebé exclusivament del fet humà. Si la geografia hi té un paper, el té només a través de les condicions de vida a què sotmet els pobladors d'un indret determinat.

Si per a les arts en què la matèria és tan determinant, cal precisar els caràcters de la plàstica d'un poble en funció dels elements que la terra li ha donat, per a la pintura això no existeix, i més aviat podem fer-nos la pregunta contrària. Davant d'un fenomen pictòric col·lectiu hem de cercar-ne les arrels gairebé exclusivament en el factor humà.

En definir, doncs, els primers contorns geogràfics

d'una pintura del que havien d'ésser els Països Catalans, i adonar-nos, d'entrada, que aquests contorns existeixen, i que des del Paleolític hi ha una taca especial en el mapa de l'activitat pictòrica mundial que indica aquest fet, això ens fa pensar que és un poble el que defineix aquesta unitat, per damunt de tota mena de diferències de paisatge, de muntanyes i de plans, d'indrets de temperatures baixes o altes, humits o secs, interiors o marítims.

El mapa de la pintura rupestre dels Països Catalans desborda molt poc l'actual mapa lingüístic, i ocupa part de les terres veïnes de Terol, de Múrcia i d'Albacete, i forma un conjunt personalíssim, sense parió ni semblant enlloc més. La diferència entre el seu art figural i la plàstica animal francocantàbrica, que volta les seves fronteres, sembla ésser la mateixa que més tard hi haurà entre el món mediterrani, antropocèntric, i l'expressió més impersonal, naturalista, de les grans extensions eurasiàtiques.

DUES GEOLOGIES I DUES MENTALITATS

En la complexitat geològica dels Països Catalans, l'arquitectura defineix perfectament la presència de dues regions: una de materials durs i una altra de materials tous. Elements primaris, arcaics o secundaris, determinen la zona pirinenca i de les serralades litorals del

continent i les illes, mentre que els terrenys terciaris o els al·luvions quaternaris constitueixen, respectivament, les terres interiors que giren al volt de la plana d'Urgell i l'estesa litoral que forma la part essencial del País Valencià.

Aquest mapa geològic no determina solament l'existència d'uns materials i uns cultius. És la mateixa fesomia del paisatge la que hi pren aspectes morals i estètics radicalment oposats. La zona pirinenca i la de les serralades litorals determinen uns paisatges fragmentats, característics, íntims, la variació d'indrets dels quals es presenta amb un minucios detallisme i una gran diversitat de personalitats. En canvi, el paisatge de la Catalunya occidental i del País Valencià és un paisatge obert, de grans esteses dintre la unitat de les quals es dissolen els detalls i les fesomies particulars, que són més aviat com uns suports, uns climes, uns llocs on passa alguna cosa més que la cosa en si; i la cosa que hi passa és el temps, el sol i la tempesta, l'aire i la claror.

És clar que aquests conjunts no són homogenis: a la Catalunya pirinenca i oriental hi ha petites planes al·luvials, al volt de les grans ciutats de Perpinyà, Barcelona o Tarragona; però aquestes ciutats, com els al·luvions del seu camp minúscul, són la resultant d'un hinterland que en defineix el caràcter. I, d'una manera inversa, el País Valencià definit pels al·luvions del Montlleó, el Palància, el Túria, el Xúquer o el Se-

gura, és poc deformat per la presència de nusos orogràfics al Maestrat i serra d'Espadà, i des de la serra Grossa i l'Aitana al cap de la Nau.

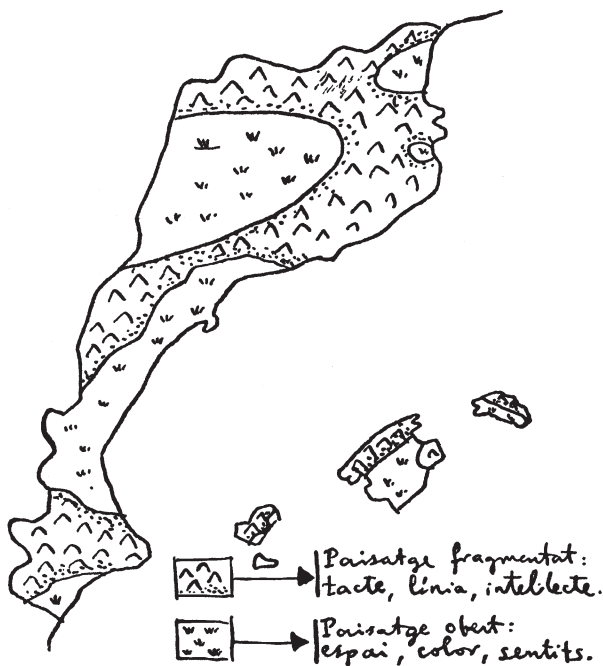
És interessant notar que la diferència entre les regions accidentades i particularistes, de materials durs, i les regions obertes i contínues, de materials tous, correspon gairebé exactament a la diferència biològica o mental que revelen els dos grans dialectes de la llengua: amb sentit intimista, to menor, vocals mixtes i tancades a la zona fragmentada i dura, i amb sentit retòric, de vocals clares i molt obertes a la zona oberta.

ELS DOS DIALECTES DE LA PINTURA

L'ús de materials durs a l'arquitectura de la zona del català oriental va fer suficient, sovint, la policromia natural de les peces minerals emprades. L'ús de materials tous a l'arquitectura del català occidental va fer sovint necessari el revestiment, i per tant va estar radicalment vinculat a la utilització popular, artesana, normal, de la pintura. A la primera zona, el treball de la pedra, del ferro, de la fusta o del cuir va bastar, durant molt de temps, per a l'equipament humà, sense necessitat de cap mena de coberta. A la segona zona, en canvi, la gran importància dels materials propis de l'al·livió, la terra crua, la ceràmica i les fibres tèxtils vegetals va portar naturalment cap a la

utilització sistemàtica de la pintura, l'esmalt o el vernís, per cobrir i protegir les construccions i la vaixel·la de matèria tova i porosa, mentre que el teixit convidava fàcilment als jocs de fibres de to divers i a una altra mena de policromia.

Fig. 1. Els dos dialectes de la pintura

Els terrenys més vells corresponen a l'expressió basada en la realitat propera i sòlida, i els terciaris i quaternaris, a l'expressió basada en les valors intangibles de l'aire i la llum.

En conjunt, doncs, pot afirmar-se que la pintura es va poder presentar a les zones del català oriental obeint a necessitats d'ordre mental més que pràctic, mentre que a les zones del català occidental la pintura és una necessitat radical en si.

Malgrat que l'existència de grans centres consumidors a la zona oriental, especialment de Barcelona, hagi disfressat estadísticament aquesta realitat, el fet és que el colorisme i el lluminisme semblen ésser més fonamentalment sentits a les zones del català occidental, mentre que l'escultura apareixia essencialment vinculada al català oriental.

En volum, no hi ha dubte que Barcelona ha representat el nucli més frondós de l'activitat pictòrica catalana, per raons demogràfiques, econòmiques i polítiques, però el sentit de la pintura barcelonina ha acostumat a presentar-se vinculat a valors que no eren precisament de color i de llum, sinó de concepció intel·lectual i tàctil, de ritme, d'arabesc, de composició, de línia, de topologia, de subtilitats iconogràfiques o de matisació, de refinaments de detall o d'atreviment en la recerca. En contrast amb aquest dibuixisme de la Catalunya oriental, les terres de l'Urgell o del País Valencià han estat efusivament adherides al cromatisme lumínic, més específicament pictòric, àdhuc a compte d'aquells valors intel·lectuals o tàctils.

Si per trobar l'arquetipus de l'art dibuixístic que té centre a Barcelona caldria mirar de quina manera

els països de geologia més antiga i materials més durs d'Europa—com Irlanda i Escòcia—han creat un art lític i, en conseqüència, una pintura centrada en la dinàmica de la línia; per trobar analogies al fenomen cromàtic i lumínic del País Valencià, caldria cercar altres terres d'al·livió semblants, com la llunyana Mesopotàmia, creadora de la ceràmica vidrada i dels tapissos, o la propera Venècia, terra de desembocadures, d'estanys, de graus, de barraques, de canyes i de fang. La València dels teixits de seda i de les ceràmiques és, per a la Barcelona dels lapicides i forjadors, el que Venècia és per a Florència. És l'atmosfera, el color, els efectes de llum, la sumptuositat cromàtica i el dramatisme del clarobscur enfront de l'espai geomètric, la línia, els efectes de ritme, l'austeritat dels valors tàctils i la plàcida serenitat d'una claredat sense racons amagats. La pintura valenciana, com la veneciana, tendirà a cridar amb tots els ressorts de l'eloqüència. La de Barcelona, a parlar amb accent col·loquial i íntim. Aquella podrà arribar a la grandesa per l'explosió passional; aquesta, per la noblesa continguda i ordenada. A la frontera de les dues regions, els al·luvions del peu de les muntanyes—Valls, Reus, Tortosa—són una terra especialment dotada en pintors que s'inclouen entre els més sencers, des de Jaume Huguet fins a Joan Miró, passant per Fortuny, Gimenó, Gaudí i Mercadé.